

Психологічні особливості прояву кібербулінгу у сучасних школярів

Ірина Потоцька

Вінницький національний медичний університет імені

М.І. Пирогова

Тетяна Рисинець

Вінницький національний медичний університет

Людмила Лойко

Вінницький національний медичний університет імені

М.І. Пирогова

Однією із найгостріших проблем взаємодії дитини з інтернетом є небезпека зіткнення з нападами, які називають кібербулінгом. Кібербулінг – це новітня форма агресії, що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину з використанням інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж тощо. Вже давно спілкування в інтернет-середовищі стало невіддільною частиною життя сучасного підлітка. Проблема полягає в тому, що це може нести в собі певні небезпеки про які дорослий може і не підозрювати. Дана тема є досить актуальною і в наш час існує велика потреба в дослідженні даного явища. Метою даного дослідження є вивчення психологічних особливостей прояву кібербулінгу у сучасних школярів. В зв'язку з відсутністю методів для дослідження цього явища був створений авторський опитувальник причетності до кібербулінгу. В роботі розкрито психологічний зміст поняття, ролі притаманні ситуаціям кібербулінгу, типи поведінки переслідувача, а також риси притаманні переслідувачу, жертві та свідку кібербулінгу. В результатах дослідження описуються результати теоретико-емпіричних досліджень психологічних особливостей прояву кібербулінгу у сучасних школярів в залежності від віку та статі. В ході дослідження виявлено, що кібербулінг як негативне явище найчастіше зустрічається серед учнів старших класів. Також емпірично доведено відмінності у проявах кібербулінгу учнів залежно від їх статі.

Вступ

Вже давно спілкування в інтернет-середовищі стало невіддільною частиною життя сучасного підлітка. Проблема полягає в тому, що це може нести в собі певні небезпеки про які дорослий може і не підозрювати. Дана тема є досить актуальною і в наш час існує велика потреба в дослідженні даного явища. Кібербулінг – це новітня форма агресії, що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину з використанням інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж тощо [1].

Явище кібербулінгу, проявляється в різноманітних поведінкових проявах. В найменшому своєму прояві знаходяться жарти, насмішки, пісні або ж картинки, які навіть неможливо розпізнати як булінг. На іншій ж, радикальній стороні це психологічний віртуальний терор, який завдає непоправної шкоди, знижує самооцінку підлітка, робить його емоційно пригніченим і навіть може призводити до суїцидальних спроб. В зв'язку з цим виділили термін «буліцид», тобто загибель людини внаслідок булінгу. [2]. Психологічні особливості прояву та причини агресивності сучасних школярів питання достатньо вивчене а явище кібербулінгу розкрито у сучасній психологічній науковій літературі ще недостатньо [3, 4, 5, 6].

Зацікавленість цим питанням з'явилась наприкінці ХХ століття і на пряму пов'язана з появою та поширенням користування інтернетом. Однією з перших заговорила про кібербулінг Ненсі Віллард – автор книг «Кіберзалякування і кіберпогрози: відповідь на виклик соціальної жорстокості» і «Кібербезпечні діти», директор Центру безпечного і відповідального

користування інтернетом. Також неоціненний вклад внесли Робін Ковальські, С'юзан Лімбер, Патриція Агатстон та інші.

Мета

Метою даного наукового дослідження є вивчення поширеності та психологічних особливостей прояву кібербулінгу у сучасних школярів.

Завдання

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

1. Провести теоретичне дослідження вивчення явища кібербулінгу в сучасній науковій літературі;
2. Створити авторський опитувальник задля емпіричного дослідження кібербулінгу сучасних школярів;
3. Емпірично дослідити основні ролі та типи поведінки агресора в ситуації кібербулінгу;
4. Провести порівняльну характеристику психологічних особливостей прояву кібербулінгу між учнями 6 та 11 класів;
5. Порівняти психологічні особливості прояву кібербулінгу серед учнів залежно від статі.

Опитувальник причетності до кібербулінгу був створений на основі адаптованої анкети розробленої Джастіном Патчем та Саміром Хіндужом. Анкета дала можливість розподілити учасників кібербулінга за 3 основними ролями, які може виконувати дитина: жертва, переслідувач, свідок. Також була використана класифікація Ненсі Віллард, яка дозволяє виділити 8 видів поведінки переслідувача по відношенню до жертви.

Авторський опитувальник складається з 15 запитань. На деякі з них можна обрати 2 відповіді. Кожне з питань дозволяє отримати інформацію про те чи потрапляв обстежуваний в ситуації кібербулінгу, на скільки часто, яку з ролей він переважно виконував і яка з форм поведінки йому була більш притаманна в ситуаціях переслідування.

Дослідження психологічних особливостей прояву кібербулінгу проводилося серед учнів 6-их та 11-их класів Загальноосвітньої школи I-III ступенів. Саме така вибірка дає змогу дослідити психологічні особливості у проявах кібербулінгу у різні періоди навчання у школі.

Обсяг обстежуваної вибірки становить 72 особи (з 12 до 17 років). З загальної кількості вибірки: учнів 6 класу - 36 осіб (17 хлопців та 19 дівчат); та учнів 11 класу - 36 осіб (18 юнаків і 18 юнок).

Емпіричне дослідження складалося з наступних етапів:

На першому етапі дослідження проводилось вивчення психологічних особливостей прояву кібербулінгу в учнів шостих класів. Результати одразу було підраховано та представлено залежно від статі опитуваних, адже вже на підготовчому етапі за допомогою спостереження було помічено що ролі які відіграють хлопці та дівчата в підлітковому кібербулінгу значно різняться.

На другому етапі дослідження анкетування було проведено в учнів 11 класів. Результати дослідження кібербулінгу залежно від ролі яку вони в ньому відіграють також представлено залежно від статі опитуваних.

На третьому етапі дослідження було досліджено типи поведінки агресора в ситуаціях кібербулінгу.

На четвертому етапі - виявити індивідуальні відмінності вибірки за запитаннями анкети.

Перед тим як представити результати емпіричного дослідження потрібно охарактеризувати кожну з ролей яку можуть відігравати школярі під час кібербулінгу [7].

1. Переслідувач - людина імпульсивна, яка прагне головувати над усіма, щоб її всі слухалися і боялися, агресивно налаштована не лише до ровесників, але й до дорослих(батьків, учителів); не вміє співчувати, фізично сильніша за «потенційну жертву».
2. Жертва - людина замкнена, вразлива і сором'язлива, яку легко налякати, невпевнена у собі, дуже за все переживає, має занижену самооцінку, депресивна, часто думає про суїцид, не має близьких друзів, більше спілкується з дорослими, ніж з ровесниками, фізично слабша за «агресора».
3. Свідок - людина, якій дуже цікаво переглянути (в деяких випадках і зафіксувати) процес цькування та знущання однієї людини над іншою.

Результати

Результати дослідження проявів кібербулінгу в учнів шостого класу представлені нижче (див. [рис. 1](#))

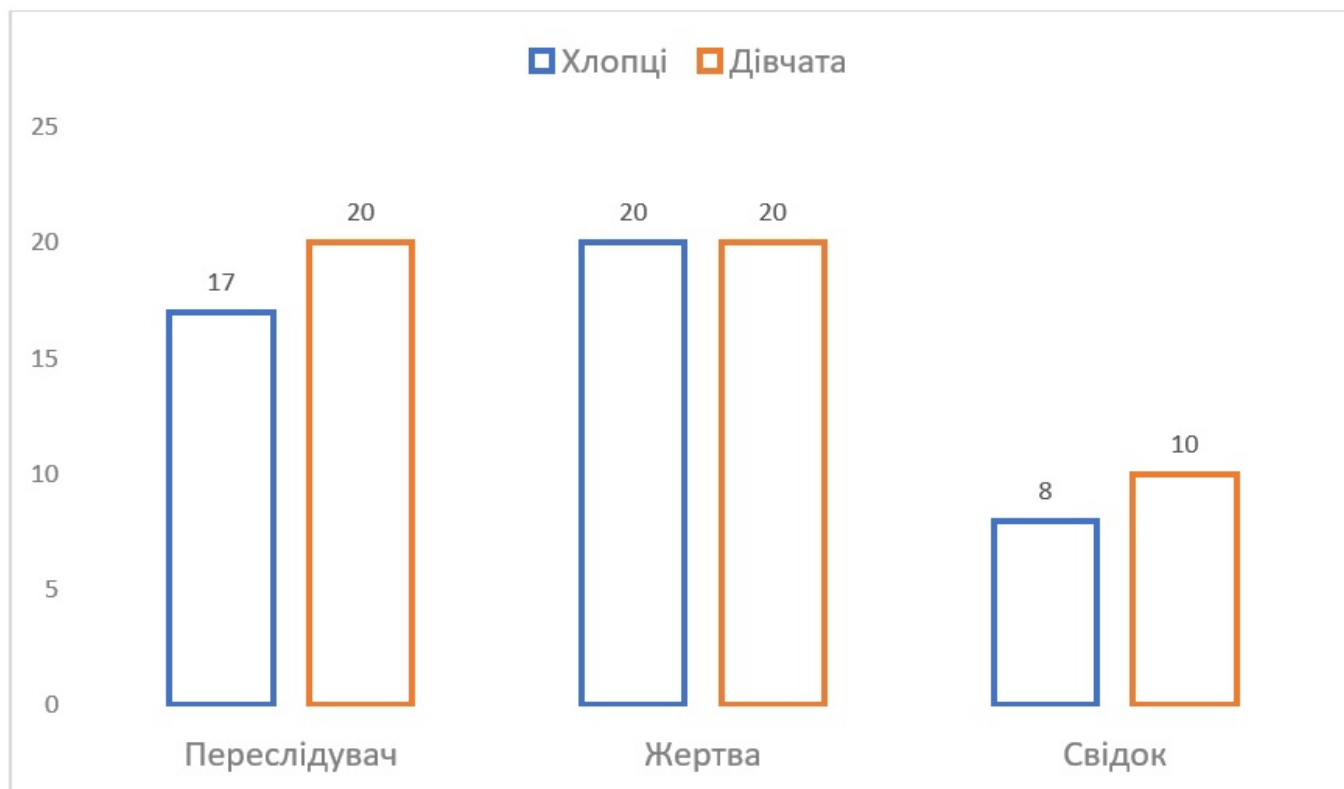

Рисунок 1. Результати дослідження кібербулінгу у % в учнів 6 класу за ролями: переслідувач, жертва, свідок кібербулінгу

За результатами представленими на рисунку можна свідчити що кібербулінг не є широко поширеною практикою у сучасних підлітків. Лише 50% дівчат та 45% хлопців знають з власного досліду що таке кібербулінг у шостому класі. Інші учні які мали контакт з проявами кібербулінгу найчастіше були в ролі або жертви або переслідувача. Дуже незначний відсоток були свідками цього явища.

Дещо відрізняється відсотковий розподіл у ролі переслідувача серед хлопців та дівчат. Такі відмінності не є емпірично значущими але їх наявність, на нашу думку, пов'язана із пришвидшеним фізичним та психічним розвитком, дозріванням дівчат в цьому віці (11-12 років) що і проявляється в їх домінуванні над однолітками чоловічої статі.

На другому етапі було проведено дослідження проявів кібербулінгу в учнів 11 класу (див. [рис. 2](#))

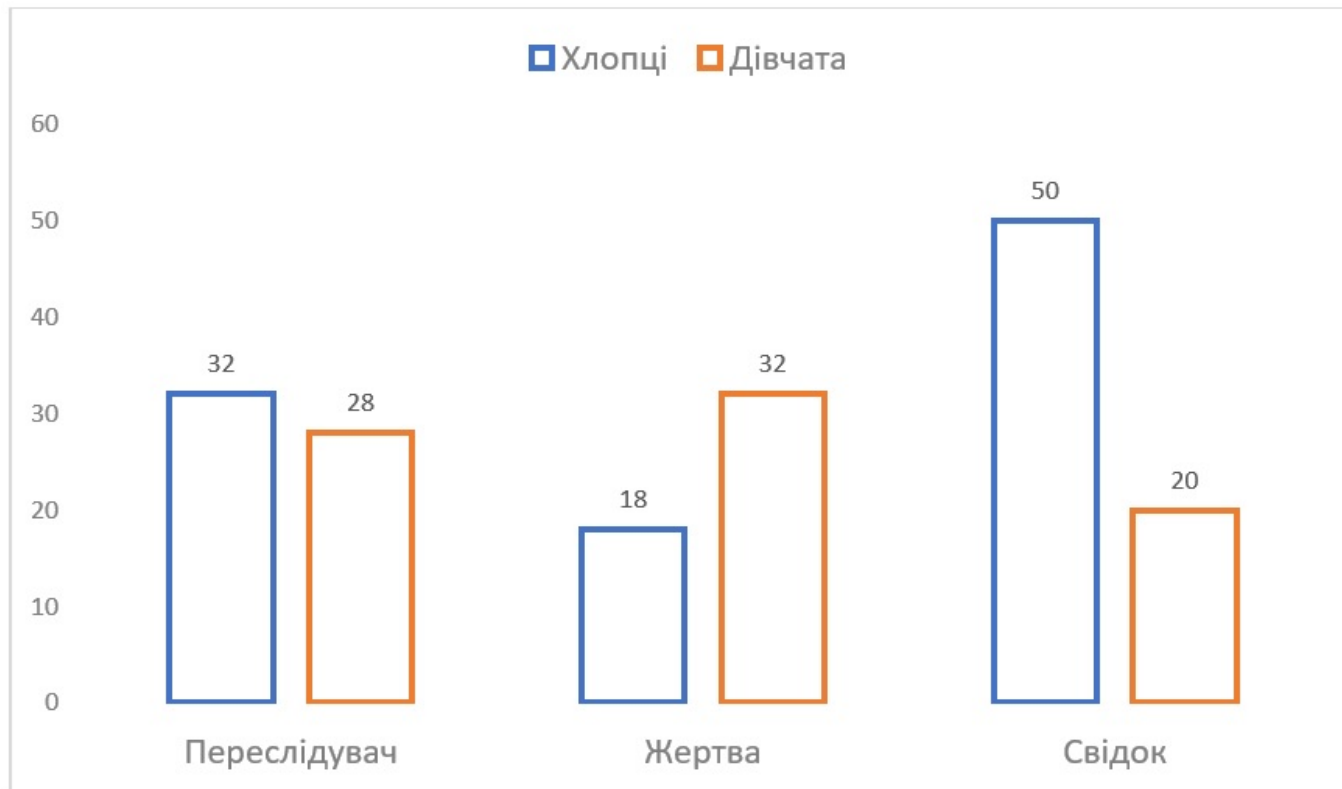

Рисунок 2. Результати дослідження кібербулінгу у % в учнів 11 класу за ролями: переслідувач, жертва, свідок кібербулінгу

Порівнюючи результати представлені на рисунках 2.1 та 2.2 чітко прослідковується значне збільшення даних по всім трьом ролям. Якщо в 6-му класі лише 50% дівчат зіштовхувалися з проявами кібербулінгу то в 11-му класі таких дівчат уже 80%. У хлопців ситуація ще гірша, адже з 45% хлопців у 6-му класі ці данні стали абсолютними. Тобто кожен опитаний учень 11-го класу знає з власного досвіду що таке кібербулінг та відігравав у ньому одну із ролей.

У дівчат за рівнем прояву ролі розташовані на тих же місцях що і у шостому класі. Приблизно в однаковому співвідношенні вони відігравали ролі переслідувача та жертви. Але незначне переважання ролі жертви свідчить про фемінні якості дівчат такі як поступливість, боязкість, чутливість та тривожність.

У хлопців ситуація значно змінилася адже провідною роллю у одинадцятикласників є роль свідка. Це проявляється у частому перегляді фільмів бойовиків, у популярності онлайн ігор в цій вибірці, де дуже часто можна зустріти спалахи агресії та бажання спостерігати за руйнуваннями. Також учні шкіл полюбили спостерігати за бійками однокласників або інших дітей часто записуючи це дійство на мобільні телефони та поширюючи їх в інтернеті.

Сучасні психологи звертають велику увагу на саме цю роль сучасних школярів. Намагаються зрозуміти чому школярі готові спостерігати за бійкою та знущаннями над іншими однолітками. Звертаються до свідомості учнів намагаючись пробудити людяність, порядність та турботу про

ближнього. У сучасній літературі розробили наступні правила поведінки для людей що стали свідками скоєння актів агресії над іншими.

Якщо ви стали очевидцем кібербулінгу, існує три типи правильної поведінки:

1. виступити проти булера (дати йому зрозуміти, що такі його дії оцінюються вами негативно);
2. підтримати жертву (особисто чи в публічному віртуальному просторі висловити думку про те, що кібербулінг — це погано; цим Ви надаєте емоційну підтримку, так необхідну жертві);
3. повідомити дорослим про факт некоректної поведінки в кібер-просторі [7].

На другому місці у хлопців під час кібербулінгу проявляється роль переслідувача. У зв'язку із гормональними змінами а саме збільшенням чоловічих гормонів у хлопців зростає рівень їх агресивності, що проявляється у частих бійках як виявах фізичної агресії та лайках нецензурною лексикою як вияв вербальної агресії. Вони імпульсивні. Бажають щоб їх чули і слухалися. Можуть бути агресивно налаштованими не лише на однолітків але і на дорослих людей.

На третьому етапі дослідження ми досліджували найбільш часті типи поведінки агресора в ситуаціях кібербулінгу (див. [рис. 3](#))

Типи кібербулінгу	Отримані результати у %
1. Очорнення, поширення чуток – розповсюдження принизливої неправдивої інформації з використанням комп'ютерних технологій.	25 %
2. Образа, або флеймінг – обмін короткими гнівними і запальними репліками між двома чи більше учасниками, використовуючи комунікаційні технології.	20 %
3. Публічне розголошення особистої інформації - поширення особистої інформації, наприклад, інтимних фотографій, фінансового стану, роду діяльності з метою образити або шантажувати.	15 %
4. Відчуження (остракізм), ізоляція.	12 %
5. Кіберпереслідування – Систематичне переслідування будь-кого, що супроводжується погрозами і домаганнями.	10 %
6. Самозванство, втілення в певну особу – навмисне видавання себе за іншу людину, використовуючи пароль жертви.	8 %
7. Хепіслепінг - будь-які відеоролики, в яких записано реальні напади.	7 %
8. Домагання – найчастіше це залучення повторюваних образливих повідомлень, спрямованих на жертву з перевантаженням персональних каналів комунікації.	3 %

Рисунок 3. Результати дослідження найбільш частих типів поведінки агресора в ситуаціях кібербулінгу

Як вже говорилось раніше, американські науковці Робін Ковальські, С'юзан Лімбер і Патріція Агатстон, на дослідження яких ми переважно спираємося в даному науковому дослідженні, виділили вісім типів поведінки, характерних для кібербулінгу. На **рис. 3** представлені всі ці типи, а також відсоткова проявленість типів кібербулінгу у нашій вибірці.

Найбільш частим типом поведінки агресора (25%) у вибірці школярів є «очорнення, поширення чуток» – розповсюдження принизливої неправдивої інформації з використанням комп'ютерних технологій. Можливо, «популярність» саме цього типу поведінки пов'язана з неадекватною самооцінкою підлітка, який намагається за чужий рахунок її підняти.

Найменш проявленим серед інших (3%) є такий тип поведінки як «домагання, постійні виснажливі атаки» – найчастіше це залучення повторюваних образливих повідомлень, спрямованих на жертву (наприклад, сотні СМС-повідомлень на мобільний телефон, постійні дзвінки) з перевантаженням персональних каналів комунікації.

Велику увагу привертає «хепіслепінг» як тип поведінки, який проявляється у 7% учнів що обирають роль переслідувача. Цей тип поведінки, на нашу думку, є найбільш жорстоким і найменш гуманним.

На четвертому етапі нами було виявлено наступні індивідуальні відмінності у проявах кібербулінгу нашої вибірки школярів.

Юнаки 11 класу мають на найвищі показники по шкалі переслідувача в порівнянні з іншими учнями вибірки. 50% хлопців є потенційними жертвами кібербулінгу, адже в них відкриті особисті дані (номер телефону, адреса), в їх досвіді зустрічались ситуації переказування особистої інформації анонімам. 33% учнів 11 класу зіштовхувались в мережі зі спільнотами, що пропагують самогубство, тоді як у учнів 6 класу цей показник складає 16%. Жоден з учнів 6 класу не потрапив в ситуацію створення фейкової сторінки з ціллю дошкулити комусь, тоді як половина учнів 11 класу зіштовхувалась з цим явищем. 50% юнаків 11 класу ставили лайки під записами з образливим змістом в чийсь адресу, натомість всі інші досліджувані одностайно відповіли «ні» на це запитання. Також 80% хлопців 11 класу були свідками ситуацій нападу на окрему людину в онлайн-грі. 70% учнів 11 класу пересилали без дозволу чужі повідомлення а в учнів 6 класу це явище виявилось майже відсутнім. 25% дівчат були жертвами систематичних анонімних дзвінків на телефон, серед хлопців такі ситуації не зустрічались.

Висновки

Проведено теоретичне дослідження проблеми кібербулінгу в сучасній науковій літературі. Виявлено, що кібербулінг не є достатньо висвітленою проблемою у сучасній психологічній науковій літературі. Кібербулінг – це новітня форма агресії, що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину з використанням інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж тощо. Кібербулінг як негативне явище найчастіше зустрічається серед учнів старшої школи. Також емпірично доведено відмінності у проявах кібербулінгу учнів залежно від їх статі.

References

1. Donegan R. Bullying and Cyberbullying: history, statistics, law, prevention and analysis. *The Elon Journal of Undergraduate Research in Communications*. 2012; 3(1):33-42. [Publisher Full Text](#)
2. Malyshevs'kyj OV. Propedevtyka informacijnoi' kul'tury uchniv na zanjattjah z trudovogo navchannja i hudozhn'oi' praci. Kyiv: Instytut pedagogiky APN Ukraїny; 2007.
3. Najd'onova LA. Gumanizacija stosunkiv cherez podolannja c'kuvannja v shkil'nij spil'noti.

- Kyiv: Milenium; 2007. [Publisher Full Text](#)
4. Kowalski RM, Limber SP, Agatston PW. American Journal of Psychiatry. 2008. [DOI](#)
 5. Olweus D. Bullying at schools: What we know and what we can do. New York: Blackwell; 1993. [DOI](#)
 6. Langan P. Bullying in Schools: What You Need to Know. West Berlin: Townsend Press; 2003.
 7. Najd'onova LA, Baryshpolec' OT. Mediakul'tura naselennja Ukrai'ny. Kyiv: Inform bjul; 2008.